

**ЯКІСНО-КІЛЬКІСНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ НАУКОВОЇ
СУТНОСТІ МОВНИХ ОДИНИЦЬ «ТОЧНИМИ»
МЕТОДАМИ АНАЛІЗУ**

ШИФР: «СТАТИСТИКА В МОВІ»

ЗМІСТ

ВСТУП	3
ВИКЛАД ОСНОВНОГО ЗМІСТУ	7
1. Ключові словоназви іменникових словоназв предметних денотатів: «кількість», «якість», «сема»	7
2. Якісно-кількісні категорії (параметри) в пізнавальному процесі (номінація кількісної визначеності/номінація кількісної невизначеності)	14
3. Методика аналізу складеного присудка як варіанта синтаксичної категорії «член речення» в аспекті пошуків і можливостей використання «точних» методів дослідження	17
4. Спроба екстраполяції «точних» методів і прийомів аналізу українських словоназв на англійську мову	22
5. Орієнтуємось на методику і прийоми дистрибутивного аналізу й експериментуємо	25
ВИСНОВКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	29

ВСТУП

Дослідження в запропонованому формулюванні теми становить важливу проблему не лише прикладної лінгвістики, але й сучасного мовознавства загалом. Складність і водночас зручність теми полягає в тому, що в центр дослідження поставлено синтаксичну одиницю – член речення, зокрема складений присудок. Відомо, що синтаксичний рівень виступає завершальною ланкою мовної структури, що сформувалася, розвинулася унаслідок тісного переплетення лексичної, морфологічної семантики з семантикою синтаксичного зв'язку в словосполученні й реченні. Саме в синтаксичному членуванні мови, виділенні й осмисленні синтаксичних категорій виявляється активний зв'язок між формальними, формалізованими чи формально-граматичними категоріями й відображенням їх у позамовних структурах дійсності.

Мета роботи. У ракурсі з'ясування проблемних питань стосовно лінгвальної сутності повнозначного слова шляхом використання «точних» методів аналізу уточнити статус варіанта «складений присудок синтаксичної категорії» синтаксичної категорії «член речення» і за отриманими результатами продовжити використання його в якості параметра авторського мовлення й надійного параметра розмежування стилів.

Методологію нашого дослідження концентрують два виміри: точність висновків, що пов'язано з використанням «точних» методів дослідження, та їхня кількісна (статистична) характеристика.

Ми не ставимо собі за мету заглиблюватись у статистичні методи й прийоми, оскільки то є окремий напрям прикладної лінгвістики. У цьому аспекті, звичайно, необхідно не лише розуміти, але й користуватися методикою правильної організації статистичного дослідження, включаючи вимоги до механічної, випадкової вибірок; обчислення основних статистичних характеристик вибірки (абсолютних, середніх частот, середнього квадратичного відхилення): зіставлення статистичних характеристик, залежностей між різними явищами у вибірці; обчислення

коефіцієнта кореляції; використання критеріїв стосовно перевірки на статистичну однорідність та ін. [30а; 31; 32].

Водночас ми переконані, що мова являє собою складну систему різнорівневих одиниць, які **уможливлюють застосування статистичних методів**, оскільки, як і будь-яка система, мова **«підкоряється» законам статистики**. Як і будь-які одиниці системи, мовним одиницям властиві кількісні характеристики одиниць нижчого рівня, що можуть спричиняти якісні відмінності на вищому рівні.

Наявність у мові кількісних характеристик відповідних одиниць визнається всіма мовознавцями. Як зауважує В. І. Перебийніс «...свідченням цьому є хоча б використання при описі мови таких кількісних понять, як «більше», «менше», «багато», «часто» [32; с. 4], про що також ітиметься в нашій роботі.

Ми дотримуємось думки про необхідність використання «орієнтованої статистики», «статистичних прийомів» чи «орієнтованої кількісної методики аналізу». До речі, працюючи над темою й над гіпотетичними завданнями, що впливають із мети нашого дослідження, ми проаналізували чималий матеріал саме в розрізі використання зазначених т.зв. «кількісних» характеристик у висновкових частинах наукових статей, уміщених у зб. «Наукові записки. Серія: Філологія Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського за 2015-2020 рр. (всього 120 статей). Цікаво, що постійно автори послуговуються саме такими структурами кількісного змісту, засвідчуючи свої висновкові спостереження (дослідження).

До речі, це простежується і в сучасних атестаціях стосовно рейтингування різних процесів і явищ економічного, суспільного, культурного і т.д. життя (займаємося зібранням відповідного матеріалу з періодичних видань журналів та газет за 2020 р.).

Заявлена в дослідженні мета прогнозувала вирішення чи пошук шляхів вирішення, таких конкретних **завдань**:

- розгляд різних поглядів учених на одне й те ж явище (традиційний і оновлені підходи), а отже, закономірність появи гіпотез;
- показ закономірностей динаміки в трактуванні лінгвістичних явищ;
- обґрунтування необхідності й обов'язковості використання методів і прийомів статистики, спрямованих на пошуки кількісних характеристик;
- доведення ефективності використання «точних» методів дослідження для обґрунтування об'єктивності складу дієслівних зв'язок та допоміжних дієслів у структурі складеного присудка сучасної української літературної мови.

Запропонований автором підхід вирішення поставлених завдань і досягнення поставленої в роботі мети передбачив використання моделі складеного присудка як варіанта субмоделі «член речення», оскільки це дало змогу представити наше розуміння поставленої проблеми, можливих шляхів вирішення завдань і спрогнозувати перспективу можливих досліджень, пов'язаних із темою, як і віддалених від неї питань.

Переконані, що підготовлена нами стаття не претендує на хоча б відносну повноту охоплення проблемних питань, тим більше на їхнє розв'язання. Крім того, у статті подано короткі виклади, без особливого заглиблення в аналіз різних поглядів на одне й те ж явище, які зумовлюються неоднаковими гіпотезами до досліджуваних фактів чи пошуками різних шляхів вивчення складних питань. Ми використали це лише з однією метою – **показати динаміку описуваних явищ і перспективність досліджуваної проблеми.**

Ми глибоко усвідомлюємо не стільки можливість розв'язання визначених нами завдань, скільки дотичність до них, а отже, необхідність бачити шлях до розв'язання саме через захоплення ідеями інтегрування математики й лінгвістами в глобальному сенсі й використання методів і прийомів статистики, спрямованих на пошуки кількісних характеристик мовних явищ, установлення ступеня їхнього поширення.

Принагідно в цьому зв'язку слід зауважити, що поки що кількісні характеристики, що ними послуговуються науковці, здебільшого у Висновках про природу й сутність мовних одиниць, продовжують обмежуватися вказівками на вживання, номінацію яких концентрують одиничні однослівні словоназви: *суттєво, переважно, більше (менше), здебільше* чи структури на зразок: *як правило, пере важність у загальній масі вживань (+відсоток)*. У такий спосіб кількісні оцінки постають *граничними*. По суті справи, вони відтворюють ступінь досліджуваного матеріалу, яким послуговувався дослідник.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО ЗМІСТУ.

1. Ключові словоназви іменникових словоназв предметних

денотатів: «кількість», «якість», «сема».

Ключові слова, як мовні номінації понять, які складають методологію нашого дослідження, вимагають того, щоб дати їхню інтерпретацію, посилаючись на найновіші тлумачні словники. Такими ключовими терміноназвами виступають іменникові словоназви предметних денотатів **«кількість», «якість», «сема».**

Кількість – число, величинь, об'єм, обсяг, маса...// прикм. кількісний [35а; с. 434]. Звертаємо увагу на іменники та їхнє значення, вживані в інформативному полі інформації, яка супроводжує терміноназву «кількість». Потрібно було б думати, що всі ці словоназви вміщують у своє значення спільну сему, що так чи інакше включена в семантику всіх слів (*число, величина, об'єм, обсяг*). Із огляду на доведення чи заперечення цього, подамо визначення усіх цих словоназв із зазначеного словника.

Число – сукупність, група, ряд яких – небудь осіб, предметів за певною ознакою [35а; с. 1272] – (*виділяємо словоназви **сукупність, група** та за певною ознакою*);

величина – розмір, обсяг; ...мат. те, що можна обчислити, виміряти [35а; с. 94];

(*виділяємо словоназvu – **обсяг***);

об'єм – величина чого-н. у довжину, ширину і висоту...[35а; с. 655];

(*виділяємо словоназvu – **величина***); *обсяг – розмір, величина, мети чого-н.: О. шкільної програми; У повному обсязі (цілком, повністю)* [35а; с. 669]; (*виділяємо словоназvu – **обсяг***).

Додамо ще визначення терміноназви «кількість» у філософії; подане в цьому ж словнику:

Кількість – визначеність предметів, зміна якої здійсненна і межах певної якості предмета. Кількість переходить у якість [35а; с. 434].

Підсумовуючи зміст зазначених визначень, можна вибрати такі мовні одиниці, які супроводжують зміст поняття, номінованого словоназвою *кількість*:

кількість – сукупність,

група,

величина,

обсяг.

Отже, терміноназву «кількість» супроводжують (інтерпретують, принаймні в цьому словнику) одиниці із наявною в них (в різних варіантах) семою *кількість* (*сукупність – не один; група (не одна); обсяг – величина* – що може подаватись *кількісним* вимірам).

Підтвердженням цього можуть слугувати також інтерпретації виділених словоназв:

сукупність – загальна кількість, сума чогось, когось [35а; с. 1121].

І далі:

сума – загальна кількість [35а; с. 1121] (можна долучити до виділених словоназв);

група – кілька осіб, тварин ...

(*сукупність*) [35а; с. 207].

Кількісні вияви семної визначеності багатьох із зазначених словоназв варіюють різні словоназви, що виконують роль словесних елементів, які розширюють, уточнюють, виокремлюють семантику відповідних словоназв, що їх об'єднує ядерна сема цього ряду словоназв, зосереджена в терміноназві *кількість* (*кількість – загальна кількість,*

обмежена кількість,

велика кількість,

незначна кількість,

достатня кількість,

відносна кількість і т.д.).

Спробуємо простежити за цим же словником інтерпретаційне поле терміноназви предметного денотата «*якість*».

Якість – 1. сукупність істотних ознак, властивостей, особливостей, що відрізняють предмет або явище від інших і надають йому визначеності. [35а; с. 1312];

2. ступінь вартості, придатності чого-н. для його використання за призначенням [35а; с. 1312];

(виділяємо «*сукупність*» та «...*надають визначеності*»). І далі:

визначеність – чіткість,

виразність чого-н [35а; с. 107];

якість,

сукупність,

визначеність,

чіткість,

виразність.

У тлумаченні словоназви *якість* звертається увага на внутрішній визначеності предмета, внутрішню специфіку, що відрізняє його від усіх інших, та на ступені вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням: *якість продукції, якість посібника, якість роботи, якість перекладу* і т.д. [37; т.11. с. 618].

Наша орієнтація на кількісно-якісний критерій у будь-якому науковому аналізі (підкреслюємо – в науковому) спричинили часті покликання на словники С.Бук [2; 2а] стосовно найчастотніших слів двох стилів (наукового й розмовно-побутового). Це зумовлено насамперед тим, що саме частотні словники укладені на основі лінгвостатистичного аналізу з урахуванням світової практики. Джерелами словника, зокрема наукової лексики, слугували вибірки електронних версій авторефератів, дисертацій із каталогу Національної бібліотеки ім. В.І.Вернадського. Детермінованість структури, чіткість викладу думки, як і диференційованість терміноназв у номінуванні відповідних наукових понять і категорій, відсутність емоційно забарвленої лексики забезпечили виокремлення й аналіз наукових термінів.

У словнику врахована, крім сфери математичних і природничих наук, також гуманітарна сфера, що забезпечило використання текстів із дев'яти галузей однакового обсягу (всього 36 тис. слововживань кожної): математичної (математика, механіка, техніка), природничої (фізика, астрономія, географія), людинознавчої (хімія, медицина, біологія, психологія, педагогіка), гуманітарної (мовознавства, історія). Згадуємо також і величину (обсяг) вибірки (слова з вірогідними статистичними характеристиками покривають 80-90% тексту – використано вибірку в 300 тис. слововживань: електронний корпус текстів – 300 000 слововживань).

Не зайвим буде в цьому зв'язку згадати частотність уже аналізованих нами словоназв наукового стилю *кількість* (абс. ч. – 416, відн. ч. – 01273) та *якість* (абс. ч. – 170, відн.ч. – 0520), як і *статистичний* (абс. ч. 91, відн. ч. – 0278). Пор.: *відносно* (абс. ч. – 90, відн. ч. – 0,0275), *стосовно* (абс. ч. – 60, відн. ч. – 0,0184).

Як бачимо, навіть за показником «абсолютна частота» виділяються словоназви: *кількість*, *статистичний*, *відносно*. У словнику С.Бук «3000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови наявна лише словоназва *кількість*» (абс. ч. – 12), інші ж словоназви (*статистичний*, *відносно*, *стосовно*) відсутні, що зайвий раз підтверджує орієнтацію наших думок саме на науковий стиль сучасної української мови, як і перспективність досліджень, базованих на кількісно-якісних показниках.

Високочастотні словоназви *стосовно* і *відносно*, зміст яких дотичний до змісту: *в ракурсі...*, мають тотожну синтагматику: *стосовно* (чого – синсемантизм експлікує морфологічна форма родового відмінка): *стосовно законності*, *відносно* (чого – синсемантизм експлікує морфологічна форма родового відмінка: *відносно чисісь думки*); *в ракурсі* (чого – синсемантизм експлікує морфологічна форма родового відмінка).

Закономірно визріває думка про синонімію таких словоназв. Перегляд словників української мови показує відсутність констатації спільності

варіантів сем, а отже, відсутність уведення цих словоназв із відповідним значенням у реєстр словників.

Є лише дієсловоназва *стосуватися* із вказівкою на синсемантизм і морфологічну форму експлікатора синсемантизму: *стосуватися (кого, чого)* [36; т. 2, с. 691] та прислівник *відносно (порівнюючи з чим-небудь)* [36; т. 1, с. 260]. Щоправда, наявною в синонімічному словнику виявлено прикметникову словоназву атрибутивного денотата *відносний (який устанавлюється, визначається в порівнянні, у зіставленні з чим-небудь іншим)* [36; т. 1, с. 260], та *не цілковитий, не повний, не дуже великий у порівнянні з іншим*.

У тлумаченні словоназви «*відносний*», щоправда, трапляються вказівки на виявах у ній сем, здатних засвідчувати антонімію до таких прикметникових словоназв, як *безумовний, абсолютний* [37; т. 1, с. 612].

Проаналізовані в цьому ракурсі словоназви відкривають перспективність подальших пошуків стосовно уточнення й поглиблення висновків про якісно-кількісні виміри номінацій, як і пошуки шляхів аналізу з метою об'єктивації наукових сутностей мовних одиниць загалом.

При висуненні гіпотез і побудові теорій використовують евристичне моделювання (моделювання гіпотез) та інші математичні моделі для ЕОМ. За допомогою таких моделей прогнозують розвиток досліджуваного об'єкта і розробляють алгоритми оптимального управління ним. Специфіка наукових досліджень і потрактувань їхніх систем, передбачає увагу до статистичних залежностей.

Велика кількість якісних характеристик «заважає» якісному моделюванню.

Якісних даних, словесного вираження теорій у теоретичних постулатах є недостатньо для аналізу, створення адекватних теорій й ефективного «керування» системами. Постає невідкладна вимога *формалізації теорій, моделей*, а отже постійне вдосконалення методів одержання й аналізу достовірних емпіричних даних, що стимулює, розвиває, *математизує*

прикладну лінгвістику. Кількісні методи стають ефективним інструментом пізнання лише у поєднанні з методами якісного аналізу.

Крім зазначених вище характеристик слівоназв «якість», «кількість», необхідно не забувати, що вони є також філософськими категоріями, формами відображення (якість) і ступенями пізнання об'єктивної визначеності речей у сфері їхнього буття (кількість). Якість характеризує властиву речам визначеність і відрізняє їх від інших речей. Кількість же є також філософською категорією, параметром якої є відношення якісно тотожних речей (одиниць) певної множини.

Отже, об'єктивно існуючими не є якість і кількість, а речі із властивими їм ознаками, що можуть бути інтерпретовані як якісно-кількісні визначеності. Об'єктивний зміст цих обох категорій можна зрозуміти, пізнати, визначити, описати, лише розглядаючи їх як ступені пізнавального процесу.

Якість, щоправда, дещо «поступається» кількості на ступенях *відчуття* – *споглядання* – *сприймання* – *мислення*. За своїм змістом «якість» виступає дещо збідненою, абстрактною. Щаблем поглиблення пізнання якості є розгляд її кількісних характеристик. Категорія кількості виступає, отже, *ступенем* визначення якості як *міри*.

Друга частина заявленої проблеми зосереджена на терміноназві «сема». Тому подаємо також визначення цієї лінгвістичної слівоназви, орієнтуючись та її визначальні характеристики та на зв'язок із першою частиною проблеми («кількість – якість»). Отже, *сема* (грецьк. *sema* – знак) (множник семантичний – це *мінімальна гранична одиниця плану змісту; мінімальне* значення... множник семантичний, маркер [28а, с.261] (виділяємо ознаки «*мінімальність*», «*граничність*»

сема –
мінімальна одиниця,
гранична одиниця,
маркер,

найменша одиниця;

сема – найменша одиниця мовного плану змісту... [14; т. 3, с. 250];

сема – ... в матем. лінгвістиці – семантичний множник. Отже, поняття «сема», «семна структура», «варіант семи» є дотичними до кількісних характеристик, свідченням чого виступають двослівні номінації із прикметниковими словоназвами: «мінімальна», «найменша».

2. Якісно-кількісні категорії (параметри) в пізнавальному процесі (номінація кількісної визначеності/номінація кількісної невизначеності).

Переглядаючи наукову літературу на предмет пошуку в ній терміноназв, зокрема синтаксичного рівня, в яких можна було б виявити точність чи однозначність, отриману на базі використання «точних методів» аналізу, ми в основному виявили їхню велику варіативність, відтворену терміноназвами, що їх сукупно можна кваліфікувати як двослівні (кількаслівні), на відміну від однослівних (пор.: *речення і просте речення, складне речення, двоскладне речення, однослівне речення, стверджувальне речення, заперечне речення, питальне речення, розповідне речення, частковопитальне речення, повне речення, неповне речення, речення формально неповне* і т.д.).

Нам імпонують думки вчених стосовно виокремлення в аспекті їхніх досліджень відповідних критеріїв (критеріальних вимірів), покладених в основу опису. Можна вважати виправданими думки науковців, які основу номінації базують на критерії «визначеність/невизначеність».

Отже, номінації кількісної ознаки (кількісного виміру) можуть бути поділені на два види: а) номінативно визначені та б) номінативно невизначені, хоча, зрозуміла річ, такий поділ є доволі умовним.

а) Номінативна визначеність номінації кількісної ознаки може бути інтерпретована наявністю відповідних словоназв у системі мови, які *однозначно* номінують цю ознаку. У сучасній граматиці такою визначеністю володіють словоназви, об'єднані субкатегорійною ознакою «кількісні числівники», взяті окремо як номінації абстрактної кількості, позначені цілими або дробовими одиницями (2; 10 $\frac{1}{4}$; 1021). Уживання таких номінантів кількості обмежене сполучуваністю їх із іменниковими словоназвами, які мають значення одиничності (*п'ять уроків, десять завдань, сто гривнів*). Ця ознака є важливою, оскільки з іншими іменниковими слово назвами (які не піддаються лічбі), кількісні числівники не вживаються (*любов, дружба, молодість*).

Як бачимо, синтагматика таких словоназв, орієнтована на значення, дозволяє більш-менш точне виокремлення словоназв із однозначним номінуванням кількості.

б) На номінативній невизначеності спеціалізуються кілька груп словоназв. Насамперед сюди можна віднести групу, що її традиційно відносять до числівникових словоназв, – неозначено-кількісні числівники (означають загальну, точно не визначену кількість (*багато, небагато, кілька*). Слід зауважити, що в науковій та навчальній літературі немає єдиного погляду стосовно цієї групи словоназв (М.А.Жовтобрюх, М.М.Шанський, В.А.Трофімов, О.О.Шахматов, А.П.Загнітко, І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська та ін.).

На номінативній невизначеності кількісної ознаки (кількісного виміру ознаки) спеціалізуються також прислівникові та прикметникові номінанти: *багато, мало, повно, повний, неповно, частково, частковий, більш-менш*, кожна з яких індивідуалізує, варіює т.зв. «кількісний вимір», у тому числі й номінації *якісно, якісний: багато зусиль, мало уваги, повно проаналізований, проведено повний аналіз, більш-менш придатний, більш-менш якісно, більш-менш якісний*.

Згадуючи природу номінативної невизначеності кількісної ознаки предметів і явищ об'єктивної дійсності, звертаємо увагу також на участь у вираженні цього явища внутрісловесними засобами, зокрема формами вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників та прислівників: *багато – більше – якнайбільше*.

До кількісних показників (вимірів) можна долучити також прийменникові в структурах конструкцій типу: *до + числівник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку, близько + числівник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку, понад + числівник у знахідному відмінку + іменник у родовому відмінку*. Препозитивні прийменники в таких конструкціях стоять перед числівниками і надають виразу додаткового

значення *приблизності* в сфері кількісних вимірів: *близько п'ятдесяти забудов; понад сто чоловік.*

Нас більше цікавить група номінативно невизначених словоназв в ракурсі пошуків точних методів і методик виокремлення таких номінацій. Якщо першу групу (а) все-таки детермінує обов'язкова сполучуваність із однією й тією ж морфологічною формою (формою родового відмінка), то цей критерій навряд чи можна екстраполювати на другу групу (б).

3. Методика аналізу складеного присудка як варіанта синтаксичної категорії «член речення» в аспекті пошуків і можливостей використання «точних» методів дослідження.

Теорія присудка, зокрема складеного, як відомо, базується на «предикації». Вперше термін «складений присудок» у такому розумінні, як це вживається зараз, увів у науковий обіг Ф. І. Буслаєв, хоча вказівки на вид присудка, що містить у своєму складі дієслова *есть, суть, был, будет*, трапляються ще в роботах М. В. Ломоносова, М. І. Греча, О. Х. Востокова.

Питання про складений присудок цікавило вчених переважно в плані співвідношення його з логічним предикатом, а пізніше в центрі уваги постала структура присудка (О. О. Потебня, О. М. Пешковський, О. О. Шахматов, В. В. Виноградов).

Після висловлених ученими думок складений присудок було виділено в окремий структурний тип як синтаксичну одиницю, що являє собою смислово-граматичну єдність елементів, здатних лише в сукупності виражати предикативність речення. Такий присудок поділяли за ознакою «визначальна роль другого компонента з погляду морфологічного вираження» (інфінітив – з одного боку, й усі інші частини мови – з другого).

Отже, йшлося про виділення двох груп складених присудків: дієслівного складеного та іменного складеного: якщо в ролі другого компонента виступає інфінітив, то такі присудки відносили до дієслівних складених; якщо у ролі другого компонента виступає інша словоформа, то такі присудки відносили до іменних складених. Вираження граматичних значень (часу, особи, способу) розмежовувалося за наявністю цих ознак у допоміжному дієслові – в дієслівному складеному присудку та в дієслівній зв'язці – в іменному складеному присудку.

Подальше вивчення структури складеного присудка було зосереджено на його головних (граматичних) складниках – на *допоміжному дієслові* і на *зв'язці* [17; 19; 21; 26].

Питання про зв'язку як складовий елемент складеного іменного присудка, як і про допоміжне дієслово як частині складеного дієслівного присудка, заслуговує, на нашу думку, особливої уваги насамперед з огляду на те, що:

- досліджувалися ці одиниці в розрізі проблем і завдань структурно-математичної лінгвістики і отримані позитивні результати ввійшли в практику інтерпретацій цих одиниць у науковому аспекті (в монографіях, підручниках, посібниках, наукових статтях) та в сучасній лінгводидактиці;

- у розрізі проблем нашого дослідження саме *методика* (*методичні прийоми*) може бути екстрапольована на аналіз інших одиниць, з тим щоб отримані в такий спосіб результати могли бути використані як показники в розв'язанні питань параметризації авторського мовлення, статистичних параметрів стилю однієї мови та в зіставляваних мовах.

Пригадуються дискусії стосовно складу й особливостей дієслівних зв'язок, коли лінгвісти по-різному характеризували зв'язки, а дехто навіть указував на доцільність виділення нового члена речення – «предикативного значення» (О. О. Потебня, А. М. Пешковський, О. О. Шахматов, Ф. І. Буслаєв, В. В. Виноградов, А. Г. Руднєв, А. Н. Гвоздєв, Б. М. Кулик, Л. А. Близниченко, Т. П. Ломтєв, Є. М. Галкіна-Федорук та ін.

Невизначеність цієї синтаксичної мікрокатегорії і, головне, неоднозначність висновків щодо природи й складу її структурних одиниць зумовили пошук інших критеріїв для встановлення й виокремлення цієї групи одиниць. Це, в свою чергу, привело вчених до висновку про необхідність дослідження того, як ця форма «поводить себе стосовно інших слів у мові» (Ю. Д. Апресян).

Дослідження цього питання було зорієнтоване на використання ***точних методів: дистрибутивного й трансформаційного***, про що неодноразово наголошувалось у літературі (Л. В. Щерба, В. М. Русанівський, В. Н. Ярцева, І. Р. Швець).

Визначення зв'язки в наукових джерелах зводилися до того, що зв'язка – це таке слово, яке «вміщує» предикативний зв'язок і служить для приєднання предикативної частини до підмета в структурі двоскладного речення. Н. Л. Іваницька кваліфікувала дієслівну зв'язку як таку, що їй властива вимога – *мінімальне обмеження функціональної участі у вираженні змісту присудка*. Цю вимогу вдалося вченому реалізувати на основі дослідження формальних характеристик (*дистрибутивного і трансформаційного планів*).

Уведене автором поняття «валентності», що супроводжувало такий процес аналізу, дозволило на дистрибутивному рівні обґрунтувати діагностувальну ознаку дієслівних зв'язок (із синтаксичною валентністю 1) й виділити такі зв'язки: *бути, стати, становити, означати, називатися, іменуватися, виявитися, зробитися* [17; 19].

Не менш спірним було також питання «про склад допоміжних дієслів структурі складеного дієслівного присудка».

Дієслівний складений присудок виражається сполученням особового дієслова з інфінітивом. Дискутувалися питання про можливість інфінітива бути частиною присудка, ставилось під сумнів також питання про можливість поєднань «особове дієслово + інфінітив» виконувати роль присудків й доцільність розгляду таких конструкцій як таких, у яких інфінітив виконує роль додатка чи обставини. До речі, однастайність таких трактувань виявилась щодо структур із об'єктним інфінітивом [19].

Факт поєднання особового дієслова з суб'єктним інфінітивом зумовлює в таких структурах утворення семантичної єдності, яка в одних випадках може бути єдністю граматичною (може граматикалізуватися), а в інших – виявляє здатність до розчленування. Отже, ставши основою і своєрідним критерієм відмежування предикативних структур від непередикативних, суб'єктні властивості інфінітива виявилися ще недостатніми для розв'язання питання про склад допоміжних дієслів.

Службова функція дієслів у складеному дієслівному присудку забезпечується двома взаємопротилежними умовами позиційного порядку – максимальним та мінімальним уживанням інфінітива у семантичній єдності «дієслово + інфінітив», що виявляється на осі сполучуваності таких цих словоформ. Піддана дистрибутивному аналізу, ця семантична єдність, отже, в одних випадках піддається розчленуванню на два елементи, які в синтаксисі виконують різні синтаксичні функції: присудок, виражений дієсловом, та залежний від такого присудка другорядний член, виражений інфінітивом.

Як і в першому випадку, тут було використано структурні характеристики, дистрибутивно-трансформаційні ознаки (Н. Л. Іваницька).

Об'єктивність цього критерію була забезпечена тим, що: а) структури «дієслово + інфінітив» досліджувалися на базі великої кількості матеріалу; б) характер дієслова у структурах «дієслово + інфінітив» розглядався крізь призму його дистрибутивних можливостей; в) враховувалися також трансформаційні характеристики.

Частина таких дієсловоназв, виділених за дистрибутивними ознаками, була вилучена шляхом застосування до аналізу відповідних структур методики трансформаційного аналізу, що дало змогу на основі **формальних показників** однозначно виділити такі дієслівні зв'язки: *бути, стати, становити, означати, залишатися, лишатися, зоставатися, робитися*. **Кожна із процедур аналізу підтверджувалася кількісними показниками.**

У науковий обіг увійшов термін «інформативно недостатні слова» [Н. Л. Іваницька]. Як неодноразово на цьому наголошувала Н. Л. Іваницька, термін «інформативно недостатні слова», як і інші словоназви в системі класифікації повнозначних слів, наприклад «автосемантичні», «синсемантичні», є умовною метаодиноцею [21; 22]. Перевага в користуванні цією назвою полягає в тому, що все-таки їхня лінгвальна сутність у називанні відповідного поняття виокремлена **на базі кількісних характеристик – абсолютній обов'язковій сполучуваності з однією й тією ж самою морфологічною словоформою в системі українського мовлення**. Саме ця

кількісна ознака забезпечила виокремлення групи інформативно недостатніх слів у структурі складеного іменного й складеного дієслівного присудків.

Такий *формалізований* параметр слугував подальшому розвитку досліджень у системі повнозначних словоназв та в граматикології.

Виділення групи т.зв. «інформативно недостатніх» повнозначних слів у межах різних частин мови за типовою ознакою (абсолютною сполучуваністю з однією й тією ж морфологічною формою) дозволяє однозначно розмежовувати аналітизм формально-синтаксичних компонентів речення: головних (підмета, присудка, головного компонента односкладного речення), неголовних (обов'язкових і факультативних прислівних компонентів із об'єктним, обставинним, атрибутивним значенням) та неголовного компонента приреченнєвої залежності (детермінанта).

4. Спроба екстраполяції «точних» методів і прийомів аналізу українських словоназв на англійську мову

Торкаючись екстраполяції прийомів і часткових методів аналізу складених присудків у двоскладних реченнях української мови на англійську мову, необхідно зазначити, що сучасна лінгвістика, маючи вагомі здобутки в різних теоріях і течіях (когнітивній, функціональній, комунікативній та ін.), постійно повертається до розуміння того, що мовна одиниця є тим унікальним феноменом, сутність якого можна збагнути насамперед з опертом на власне лінгвістичну інтерпретацію її категорійних ознак.

Тому, зважаючи на різнобічність вивчення й опису дієслова як домінувальної частини мови із властивими їй лексико-семантичними парадигмами та синтаксичними рядами видається, з одного боку, доволі вичерпно описаною, а з іншого – відкриттю для наукових пошуків, зокрема в зіставній площині.

Відкритим для наукового осмислення, а отже, й актуальним з огляду на запити точності видається вивчення різних дієслівоназв, реченнєвірний потенціал яких реалізують моделі простих речень дієслівної будови, склад яких обмежують **предикативні** моделі простих речень дієслівної будови на зразок:

укр. *Фрукти **псуються*** – англ. *Fruits **decay***;

укр. *Птах **літає*** – англ. *A bird **can fly***;

укр. *Собаки **завкають*** – англ. *Dogs **bark***;

укр. *Риба **плаває*** – англ. *A fish **can swim***;

укр. *Минуло два роки, як він **помер*** – англ. *It is two years since he **died***.

Не забуваючи головного в методології й методиці нашого дослідження (результативність застосування «точних» методів аналізу відповідних одиниць як параметрів із використанням при цьому методики статистичного аналізу), констатуємо:

- За зразок можна використати аналіз структури складеного дієслівного присудка, точність і однозначність виділених груп дієслівоназв

яких забезпечила процедура використання методів дистрибутивно-трансформаційного аналізу. До речі, підручники й посібники, що їх зараз використовують у практиці вивчення синтаксису викладачами й учителями, однозначно засвідчують такі результати.

- Здавалося б, можна було застосувати цю методику аналізу до інших членів речення з метою об'єктивації відповідних структур як значеннєвих варіантів категорії «член речення». Ми долучалися до такого аналізу в ракурсі освоєння теоретичних основ синтагматики українських словоназв предметних та процесуальних денотатів.

Зокрема, як слухач, була кілька разів присутня на засіданнях проблемної групи (гуртка), де виступали студенти ВДПУ із доповідями, присвяченими синтагматиці багатьох словоназв. Нерідко такі виступи носили характер порівняння синтагматичних ознак українських та англійських словоназв. У доповідях було багато цікавих і корисних ідей, зокрема стосовно *валентності відповідних одиниць, системи експлікаторів синсемантизму, спроб моделювання* та ін. Нам завжди бракувало інформації, яка б засвідчувала три моменти: а) узагальнення аналізованого матеріалу; б) конкретики використання відповідної методики; в) відсутності **кількісних показників**, не кажучи вже про кількість як статистичний параметр.

- Завжди, слухаючи й аналізуючи доповіді чи короткі повідомлення, нерідко репліки чи запитання (без відповідей), ми пересвідчувалися в проблемності (мікропроблемності) вузлових питань, суперечностях, а отже, необхідності поглиблення висновків. Наведемо хоча б такий приклад стосовно синтаксичних явищ, пов'язаних із синтагматикою.

Відомими є дисертаційні роботи викладачів ВДПУ Кухар Н. І., Савчук Т. В., Каленича В. М., присвячені дослідженню синтаксичних одиниць, що базуються на синтагматиці дієслівних словоназв процесуальних денотатів.

Посилаючись на праці І. Р. Вихованця, вчені використовуються ознаку: підрядний зв'язок із властивою йому диференційною ознакою, що постає в сукупності трьох форм – узгодження, керування, прилягання. Не подаючи визначень цих форм, інформативні поля яких суттєво відрізняються в різних тлумачних словниках української мови, зазначимо лише те, що уже в межах цих формальних визначеностей відповідно до морфологічного класу опорного слова розрізняють, наприклад, такі види керування: *дієслівне, іменникове, прикметникове*. За формою залежного слова розрізняють керування *власне – відмінкове (безпосереднє)*; є також керування *сильне і слабе*. Подібне можна спостерігати в сфері прилягання (*прислівне, приреченнєве прилягання, придієслівне, прийменникове, приприкметникове*) [3]. Ми переконані в тому, що у висновкових частинах, відповідних металінгвістичних дефініціях і т.д. ***бракує формалізації показників, достатньо підтверджених кількісними вимірами.***

Отже, перспективність подальших досліджень, на нашу думку, полягає в розвитку теорії Н. Б. Іваницької стосовно екстраполяції зазначеної точної методики в поєднанні з кількісними показниками на інші, крім української, мовні системи.

5. Орієнтуємось на методику і прийоми дистрибутивного аналізу й експериментуємо.

Дистрибутивний, дистрибуція (англ. *distribution* – розподіл, розповсюдження, поділ) – терміни, використовувані в структурній лінгвістиці. Звертаємо увагу на фрагмент інформативного поля визначення іменникової словоназви *дистрибуція*, подане в словнику А. П. Загнітка, а саме: «Дистрибуція певного елемента – це загальна кількість усіх оточень, де він зустрічається, тобто сума усіх (різних) позицій елемента щодо позицій інших елементів» [14; т. 1. с. 213].

Дистрибуція (сполучуваність) може бути *додатковою, доповнювальною, контрастивною* [14; с. 213]. Ми акцентуємо на прийомі дистрибутивного аналізу, що включає в себе також статистичний. Принагідно згадаємо в цьому зв'язку *прийом опозиції* й результати дихотомічного поділу відмінків за однією з ознак «*спрямування*» Р.Якобсона. В опозиційній ієрархії за ознакою «спрямування» виділено знахідний відмінок, щоправда, разом із давальним [14; т.3. с. 121].

Наші наукові пошуки в площині *кількість – якість (якість – кількість)* зосереджені на вже згаданій проблемі – пошуку надійних методів і прийомів аналізу, які б слугували виокремленню певної синтаксичної одиниці на зразок *складеного дієслівного присудка*; одиниці, яку можна було б використати як статистичний параметр у досліджуваному матеріалі авторського мовлення, в розмежуванні стилів, у підтвердженні, сумнівах чи запереченні наукових аксіом, як і у виборі й використанні відповідного теоретичного матеріалу в дидактиці.

Поки що такою синтаксичною одиницею ми обрали *прямий додаток* як складову значеннєвого варіанта синтаксичної категорії «член речення». Такому вибору сприяли дві обставини. Насамперед це були праці, пов'язані з теорією синтагматики, як і з питаннями й проблемами різнорівневої категорії «автосемантизму/ синсемантизму» повнозначного слова [15; 19; 21; 23]. Опановуючи основні аксіоми останньої, ми постійно натрапляли на наявність

у висновках учених синкретичних явищ, що зумовлювало, з одного боку, необхідність постійних пошуків, заглиблення в стихію емпіричного матеріалу та уведення в терміносистему нових номінативних утворень і доведення їхнього наукового статусу як термінів.

Думаємо, що таку добру послугу й деяку надійність у цьому процесі склала практика – орієнтація на *мовленнєву діяльність користувачів української мови*.

Викладаючи курс української мови у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (2018-2020 рр.), викладачі досить часто ставили перед студентами завдання такого типу, як: *«Пригадайте словосполучення із словом ...»*. Звичайно, викладач, оцінюючи відповіді, враховував кількість наведених прикладів. Нас же в той час зацікавило зовсім інше, про що хотілося б згадати в нашій роботі. Нас зацікавила ***кількість уживаних форм знахідного відмінка іменників при дієсловах у дієслівних словосполученнях***.

Звичайно ж склад дієслівних номінацій ми обирали, підбирали, спеціально виокремлювали й пропонували для свого авторського експеримента, з тим щоб зібрати матеріал для подальших узагальнень і доведень поставленої перед собою **гіпотези**.

Отже, ми шукали й не перестаємо шукати ***однозначні статистичні показники*** для виокремлення прямого додатка як синтаксичного параметра на зразок одиниці «складеного дієслівного присудка».

**Подаємо невеличкий фрагмент нашого узагальнення
проведеного експерименту**

Кількість учасників експерименту, які виконували одне й те ж завдання	Кількість запропонованих дієслівоназв для словосполучень	Кількість словосполучень із знахідним відмінком (Зн.)	Кількість словосполучень із іншими відмінками
50			
	100	87	13
		<i>удосконалити</i> Зн. <i>якість програм;</i> <i>удосконалити</i> Зн. <i>звітність;</i> <i>удосконалити</i> Зн. <i>план;</i> <i>удосконалити</i> Зн. <i>методику...</i> і т.д.	<i>відправити</i> Зн. <i>чоловіка</i> <i>на пенсію;</i> <i>відправити</i> Зн. <i>повідомлення</i> <i>електронкою.</i>

Висновок такого експерименту зводимо до того, що, за зразком доведення лінгвальної сутності складеного присудка можна використовувати методику дистрибутивного аналізу в дослідженні інших одиниць, звичайно враховуючи кількісні показники.

ВИСНОВКИ

У статті ми зазначили чимало завдань, розв'язання яких навряд чи є можливим, бо мета нашої наукової роботи прогнозована на перспективу. Є в наших гіпотезах багато ідей, реалізація яких потребує чимало зусиль і часу.

Але ми переконані, що:

- усе незбагненне можна збагнути;
- усього недосяжного можна досягти;
- усяке невпорядкове можна упорядкувати.

Багато чого, подібного до цього, можна зробити – при умові твердого переконання, що отримані в результаті пізнавальної діяльності людини з опертям на сучасну техніку й новітні технології істини є **відносними**; завжди в кількісних вимірах є похибки, які потрібно зазначити й які, в свою чергу, слугуючи кількісним виміром отримуваної чи отриманої істини, можуть прогнозувати подальше вивчення відповідних реалій, удосконалюючи в такий спосіб якість отриманих знань, інформації, саму істину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. ВТССУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. К.: Ірпінь: ВТЛФ «Перун», 2004. 1440 с.
2. Бук С. 3000 найчастотніший слів наукового стилю сучасної української мови / наук. ред. Ф.С. Бацевич. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 192 с.
3. Бук С. 3000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови / наук. ред. Ф.С. Бацевич. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2006. 180 с.
4. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник / І.Р. Вихованець. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
5. Головащук С.І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. К.: Рідна мова, 2000. 351 с.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. Київ, видавництво: «Либідь», 1997. 376 с.
7. Городенська К.Г. Граматичний словник української мови: сполучники / К.Г. Городенська. Херсон: видавництво ХДУ, 2007. 340 с.
8. Городенська К.Г. Синтаксичні засоби категорійного словотвору // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Філологія. Вінниця, 2000. Вип. 2. С. 6-9.
9. Гуревич Р.С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід: навчальний посібник / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, Л.С. Шевченко; за ред. Гуревича Р.С. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.
10. Гуревич Р.С. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному проєкті та наукових дослідженнях: навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ і слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія. Київ: Освіта України, 2006. 366 с.
11. Гуревич Р.С. Проектна діяльність учнів ПТНС на основі інформаційно-комунікаційних технологій / Р.С. Гуревич, Л.В. Жиліна, М.Ю. Кадемія. Вінниця, ТОВ фірма «Планер», 2009. 10 с.

- 12.Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень.
К: Юрінком Інтер, 20008. 1040 с.
- 13.Єрмоленко В.Я., Бибик В.С., Тодор О.Г. Українська мова: короткий
тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С.Я. Єрмоленко.
Київ, Либідь, 2001. 221 с.
- 14.Загнітко А.П. Організація самостійної роботи у Всеукраїнському
віртуальному лінгвістичному діалозі: лінгвометодологічні та
лінгвокомп'ютерні засади /А.П. Загнітко // Українська мова і
література в школах України. Вид-во: Педагогічна преса, 2019, №12
(152). С. 3-15
- 15.Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. т.
1 / А.П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т.1, 402 с.; т.2, 350 с.; т.3, 426
с.; т.4, 388с.
- 16.Іваницька Н.Б. Функціонально-семантична класифікація українських
та англійських дієслів: монографія / Н.Б. Іваницька. Київ: КНТЕУ,
2004. 196 с.
- 17.Іваницька Н.Б. Дієслівні системи української та англійської мов:
парадигматика і синтагматика: монографія / Н.Б. Іваницька. Вінниця:
СПД Главацька, 2011. 636 с.
- 18.Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові: монографія /
Н.Л. Іваницька. Київ: Вища школа, 1986. 167 с.
- 19.Іваницька Н.Л. Змістова й формальна складові інтерпретаційного поля
підметів у галузевих словниках сучасної української літературної мови
/ Н.Л. Іваницька / Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського. Наукові записки. Серія: Філологія
(мовознавство): збірник наукових праць / ред. кол.: Н.Л. Іваницька, І.Я.
Завальнюк, М.П. Баган. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2019, вип. 23.
С. 20-28.

- 20.Іваницька Н.Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка / Іваницька Н.Л. Мовознавство, 1985, № 1. С. 39-43
- 21.Іваницька Н.Л. «Модель» у металінгвістичній системі наукових теоретичних постулатів / Н.Л. Іваницька. Збірник статей Донецького національного університету імені Василя Стуса. Вінниця, 2016. С. 7-12
- 22.Іваницька Н.Л. Повнозначне слово української мови в сучасних категорійних вимірах: монографія / Н.Л. Іваницька. Вінниця: Нілан_ЛТД, 2017. 266 с.
- 23.Розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів / Н.Л. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство), 2004, вип. 20. С. 34-42
- 24.Сучасна українська граматична наука: традиції й оновлені орієнтири / Н. Л. Іваницька // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. праць / ред кол.: В.В. Левицький, Л.І. Белехова та ін. Хмельницький: ХНУ, 2007. Ч. I, вип. 3. С. 241-244
- 25.Іваницька Н.Л. Сучасні тенденції розвитку мовної освіти в Україні / Н.Л. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія, 2015, вип. 44. С. 24-28
- 26.Коломієць А.М. Роль природничо-математичних дисциплін у розвитку креативного мислення майбутнього вчителя початкових класів / А.М. Коломієць / Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: зб. наук. праць. Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2003. С. 341-346
- 27.Леута О.І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові / монографія. Київ, 2008. 208 с.
- 28.Малафіїк І.В. Дидаткика новітньої школи: навч. посібник / І.В. Малафіїк. Київ: вид. дім «Слово», 2015. 632 с.

- 29.Моторна Л.В. Теорія і методика організації та проведення майстер-класу / Л.В. Моторна // Сучасні педагогічні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців у коледжах і технікумах: досвід, проблеми, перспективи: зб. наук. праць. Вінниця: ФОП Рогальська, 2017, вип. 4. С 104-111
- 30.Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
- 31.Новий словник української мови / уклад. Яременко В., Сліпушко О. Київ: вид-во «Аконіт», 2008.
- 32.Омельчук С. Формуємо лексикографічну компетентність сучасного учня старшої школи на засадах дослідницького підходу (на матеріалі вивчення лексикографії в 10 класі) // Українська мова і література в школах України. 2018, № 5. С. 26-30
- 33.Перебийніс В.І. Проблеми структурної лінгвістики та її розвиток на Україні / В.І. Перебийніс Мовознавство, 1967. С. 28-36
- 34.Перебийніс В.І. Системні та функціональні характеристики мовних одиниць / В.І. Перебийніс // Вісник ХНУ, 2004. С. 138-141
- 35.Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів: навчальний посібник. Вінниця: «Нова книга», 2001. 168 с.
- 36.Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія: підручник. Київ: Академвидав, 2007. 592 с.
- 37.Попова І.С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) / монографія / І.С. Попова. Дніпропетровськ: вид. ДНУ, 2009. 432 с.
- 38.Словник синонімів української мови: в 2 т. / уклад А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. Київ: Наук. думка, т. 1, 1999. 1026 с.; т. 2, 2000. 944 с.
- 39.Словник української мови. Том четвертий: І-М. Київ: вид. «Наукова думка», 1973. 438 с.

- 40.Словник української мови / кер. В.В. Німчук та ін. / відп. ред. В.В. Жайворонок. Київ: ВУ «Просвіт», 2012. 1820 с.
- 41.Сучасна українська літературна мова / за заг. ред. М.Я. Плющ / 2-ге вид, перероб і доп. Київ: Вища школа, 2000. 430 с.
- 42.Сучасний словник іншомовних слів. Близько 20 тис. слів і словосполучень України: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2000. 789 с.
- 43.Українська мова. Енциклопедія. Редкол. Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. Київ, 2000. 752 с. ISBN 966-7492-07-9
- 44.Чайка І.В., Н.Л. Іваницька Понятійно-термінологічна визначеність словоназви «самоактуалізація» / І.В. Чайка, Н.Л. Іваницька / Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр. / ред. Р.С. Гуревич (голова) та ін. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018, вип. 10 (13). С. 226-229
- 45.Шевченко Ю. та ін. Сучасна українська мова: довідник. Київ: Либідь, 1993. 336 с.